

DIALOOG GEVOELIGE ONDERWERPEN

Hoe kun je gevoelige maatschappelijke kwesties bespreken in het onderwijs?

- J. Morshuis en I. Bentaher -

Als leraar wil je een veilige sfeer creëren in de klas of groep. Een sfeer van openheid en respect, waarin ieder zijn of haar zegje kan doen. Actuele situaties rond vluchtelingen in Europa, aanslagen, de strijd tegen IS en het Midden-Oostenconflict komen regelmatig in het klaslokaal terecht. Deze actuele situaties lenen zich goed voor het voeren van een dialoog. Ook thema's als gender, etniciteit of Zwarte Piet roepen soms reacties op waar je als docent mee om moet kunnen gaan. Deze onderwerpen horen bij het vak dat burgerschap heet (SLO, z.d.).

Burgerschap is sinds 2005 een wettelijke opdracht voor het primair en secundair onderwijs. Het doel is *'jongeren leren functioneren vanuit eigen idealen, waarden en normen in een pluriforme, democratische samenleving en bij hen het vermogen te ontwikkelen aan deze samenleving een eigen bijdrage te (willen) leveren'* (SLO, z.d.).

De inhoudelijke uitwerking van 'actief burgerschap en sociale integratie' is een eigen keuze van een school, team of individuele leraar en wordt in het curriculum opgenomen. Er zijn *drie domeinen* genoemd in de wet op Burgerschap:

- democratie
- participatie
- identiteit.

Deze domeinen doen recht aan wat we de *basiswaarden van burgerschap* noemen:

- de vrijheid van het individu
- betrokkenheid bij de samenleving
- kennis van besluitvorming en machtsverdeling in Nederland (SLO, z.d.).

Docenten kunnen de diversiteit aan ervaringen in de klas en de omgeving gebruiken om inhoud te geven aan de ruime begrippen democratie, participatie en identiteit.

Je vindt in deze leerwerkkaart handvatten voor het voorbereiden van een les over gevoelige kwesties en ook voor het ongepland bespreken van een lastig onderwerp. Door het bespreekbaar maken van gevoelige kwesties in de klas, geef je als docent concreet inhoud aan de wettelijke taak van burgerschap.

Uit de verschillende handreikingen die er zijn om lastige burgerschapskwesties in de klas te bespreken, geeft deze leerwerkkaart een overzicht van enkele theoretische begrippen en van een praktische aanpak die *Dialoog* heet. In deze leerwerkkaart is expliciet gekozen voor de dialoog. Vaak wordt ervoor gekozen om gevoelige kwesties in de vorm van een debat te gieten, waarbij conflicterende meningen met elkaar de strijd aangaan en aan het eind een winnaar wordt uitgeroepen. Het competitieve element heeft bij een debat de overhand. Het kan echter juist bij gevoelige kwesties inzichtelijk en verhelderend zijn om een dialoog te voeren, waarbij de nadruk niet persé ligt op het verkondigen van de eigen mening, maar op het kritisch en constructief onderwerpen van een ander en daarmee ruimte te scheppen om kritisch naar de eigen opvattingen en die van de ander te kijken.

De dialoog is een vorm van open gespreksvoering. Er zijn ook andere vormen zoals

- het Socratisch gesprek
- de Non Violent Communication
- het voeren van een discussie op basis van de methodiek Discussiëren Kun Je Leren (discussierenkunjeleren.nl, 2016).

Kijk voor meer informatie hierover in de bronnenlijst.

DIALOOG GEVOELIGE ONDERWERPEN

Multiperspectiviteit en superdiversiteit

Kernbegrippen die te maken hebben met het leven en lesgeven in een diverse samenleving zijn

- multiperspectiviteit
- superdiversiteit

Multiperspectiviteit betekent dat je als leraar ruimte geeft aan verschillende visies op de werkelijkheid, de wereld om je heen. Kinderen met ervaringen die een culturele betekenis hebben dan je zelf niet of nauwelijks kent, moeten de mogelijkheid hebben die ervaring in te brengen in een onderwijsleergesprek (Hajer, Hanson, Hijlkema & Retico, 2011). Door in de klas wereldbeelden met elkaar uit te wisselen, creëer je gemeenschappelijkheid en werk je aan het burgerschapsdomein identiteit. Het is je taak als leraar om die interactie rondom het *uitwisselen van wereldbeelden* te structureren in bijvoorbeeld te kiezen voor de vorm:

- discussie
- rollenspel
- mindmap maken (Hanson, 2002).

Superdiversiteit is een sociologische term die verwijst naar verschillen binnen etnische en sociale groepen (Crul, Schneider & Lelie, 2013; Severiens, 2015). Diversiteit is in grote steden in Nederland en West-Europa de norm geworden: er is geen sprake meer van één meerderheid, maar van vele groepen minderheden die zich allemaal aan elkaar zullen aanpassen. In Amsterdam is op sommige basis- en middelbare scholen geen overheersende meerderheidsgroep leerlingen aanwezig. In die zin is er geen sprake meer van een minderheid die zou kunnen of moeten integreren met de meerderheid. In deze leerwerkkaart wordt superdiversiteit als

uitgangspunt genomen, omdat je bij het voeren van dialoog ruimte biedt aan het naast elkaar bestaan van meningen en daarmee ook aan multiperspectiviteit. Met andere woorden omgaan met diversiteit is een competentie voor leraren geworden.

Controversiële kwesties bespreken in de klas: een les voorbereiden

Burgerschap kun je behalve als apart vak ook zien als een onderdeel dat bij elke les, gepland of ongepland, naar voren kan komen. Als leerlingen reageren op de hen omringende werkelijkheid en actualiteit van bijvoorbeeld migratie en aanslagen, moet je als leraar professioneel kunnen handelen, ook al heb je de dialoog niet voorbereid. In heterogene en meer homogene klassen kunnen gevoelige thema's naar voren komen, vaak naar aanleiding van een actuele gebeurtenis. Bijvoorbeeld na de aanslagen in Parijs kan een docent de dialoog voeren door open vragen te stellen zoals:

- Kan vrijheid van meningsuiting afgeschaft worden in Nederland?
- En wat brengt dat voor maatschappelijke gevolgen met zich mee?
- Wat verandert er dan in jouw leven?
- Waarom is het recht op vrijheid van meningsuiting zo belangrijk?
- Is het recht op een vrije mening te begrenzen en welke dilemma's ontstaan dan, waar leg je de grens?

Door een goede voorbereiding van de vragen leg je verbanden tussen een groot, vaak abstract thema als democratie en de dagelijkse werkelijkheid van de leerlingen (Bentaher, 2015). Waar het om gaat is dat je een pad van deelvragen voor de leerlingen uitstippelt waarin ze eerst vanuit de eigen belevingswereld leren nadenken, om uiteindelijk tot de omvattende hoofdvraag of thema te komen. Je werkt dus van klein (Wat verandert er in jouw leven?) naar groot (Is vrijheid van meningsuiting te begrenzen?)

Professioneel handelen bij het voeren van een dialoog betekent: *een open houding tonen door het emotionele aspect en de verwarring in de klas en ook bij jezelf te benoemen, open vragen kunnen stellen om leerlingen te laten nadenken over de actualiteit, een uitspraak van henzelf of een klasgenoot.*

Je kunt ook ongepland leerlingreacties krijgen over een gevoelig onderwerp. 'Wend de dialoog aan om je leerlingen te laten nadenken over een uitspraak. Pubers zijn haast per definitie ongenueanceerd. Breng hen tot bedaren door hun achtergrond te kennen en ze als volwaardig individu te zien die in jou als leraar een open houding zien. Je doel in de dialoog moet oprecht-heid zijn. Je moet zelf respect uitdragen om het terug te krijgen' (Bentaher, 2015). Het is dus raadzaam geen afkeuring te tonen en juist een nieuwsgierige houding aan te nemen, waarbij je als docent vooral benieuwd bent naar alle argumenten en je leerlingen informatie geeft. Deze nieuwsgierige houding heeft een structuur. Een bekende structuur is de dialoogaanpak (SLO & Diversion, 2015).

Dialoogaanpak

De dialoogaanpak kun je als volgt voorbereiden. Je maakt gebruik van drie fasen.

1. word gesprekspartner
2. zie jezelf als procesbegeleider
3. blik terug, vat samen en komt tot gezamenlijke conclusies.

Gebruik alle drie fasen, ook in een relatief kort gesprek.

Fase 1 Word gesprekspartner

In een *voorbereide les*: Houd het gesprek open. Bevraag de leerlingen actief. Zo word je gesprekspartner. Begin een dialoog niet met een mening. Als je zegt 'Wat erg hè, Parijs. Wat vinden jullie ervan?', dan is er te weinig ruimte voor een open gesprek. Spreek de klas niet aan met 'jullie', dat suggereert een homogene groep. Stel in plaats van een grote alomvattende vraag ('Wat vind je van...') een open deelvraag die gericht is op de leefwereld of verbeeldingskracht van de leerling. Bijvoorbeeld: 'Stel dat we het recht op vrije meningsuiting afschaffen. Wat betekent dat dan voor jouw leven?'

Stel je dus op als gesprekspartner door overzichtelijke vragen te stellen. Een gewenste volgorde van vragen stellen is

- van klein en concreet naar
- groot en abstract.

Bedenk wat je leerdoel is en met welke informatie of bronnen je wilt komen. Als leerkracht kun je soms schrikken van uitspraken en opvattingen van je leerlingen. Probeer het wereldbeeld van je leerling niet te ontkennen. Houd het gesprek open en vermijd een discussie waarin je je leerling met feiten probeert te overtuigen.

DIALOOG GEVOELIGE ONDERWERPEN

Herhaal dus in eigen woorden wat er gezegd is. Vraag of je het goed begrepen hebt. Vraag om toelichting: 'Kun je dit uitleggen?' 'Waar heb je dit gezien, of gelezen?' Bedenk dat je leerlingen heel andere nieuwsbronnen kunnen gebruiken dan jijzelf.

In een *ongeplande situatie* houd je de regie in handen door een discussie te vermijden en je bewust te zijn van het belang van je open houding.

Fase 2 Zie jezelf als procesbegeleider

Zie je klas niet als een verzameling foute meningen. Vermijd boosheid, verdediging, moraliseren of terechtwijzen (Bentaher, 2015). Bestook de leerlingen met vragen en laat ze twijfelen. Ga na of er behoefte is aan meer informatie over het onderwerp. Zo leg je de focus op het proces en niet op het zenden van informatie. Zie botsingen als een mogelijkheid om leerlingen iets bij te brengen en te helpen in hun ontwikkeling.

Bereid de dialoog voor door te sturen op inhoud. Je kunt leerlingen voeden met informatie en een inhoudelijk leerdoel bepalen. Als leraar bedenk je het (abstracte) hoofdthema: waar wil je dat leerlingen met elkaar over nagedacht hebben? Nadenken over (concrete) deelvragen maakt het makkelijker voor leerlingen om argumenten of antwoorden te formuleren.

Als je *ongepland* in het bespreken van een lastige kwestie terechtkomt, is het doel voornamelijk 'de angel eruit halen'. Laat leerlingen hun gevoel of emotie in een vraag formuleren. Bijvoorbeeld: 'waarom vind ik dat de media zo gekleurd omgaan met de aanslagen?' Je hebt nu de beginsituatie in beeld en je kunt dan later voorbereid op de kwestie terugkomen.

Fase 3 Blick terug, vat samen en kom tot gezamenlijke conclusies

Voor een veilige leersituatie is het belangrijk om een dialoog over gevoelige kwesties goed af te sluiten. Dit geldt voor een dialoog die plotseling ontstaan is, en ook voor een hele les die je hebt voorbereid over een burgerschapsonderwerp. Zorg dat je het gesprek positief afsluit, dat er verschillende meningen naast elkaar mogen bestaan. Laat leerlingen bijvoorbeeld in één zin opschrijven wat ze geleerd hebben, zoals: Vandaag heb ik geleerd dat.... . Deze zin kan de start zijn van de volgende les.

In een *ongeplande dialoog* is het ook van belang om het korte gesprek af te ronden. Dat bevordert de veilige sfeer. Je kunt het gesprek bijvoorbeeld afsluiten door te zeggen: 'Dit is zo'n groot onderwerp, hier komen we later op terug'. (SLO, 2015)

Je kunt dus gevoelige kwesties bespreken in het kader van burgerschapsdoelen. Je kunt gepland of ongepland de dialoog inzetten in de drie fases gesprekspartner worden, proces begeleiden en positief afsluiten. Om te kunnen oefenen met deze methodiek, staat hieronder een opdracht die hoort bij fase 1 (Opschorten van de eigen mening).

Opdracht:

Opschorten van de eigen mening

Deze oefening richt zich op het opschorten van het oordeel. De doelen zijn:

- De leerling voelt hoe het is alleen vragen te mogen stellen, je niet te mogen mengen met de inhoud en de ander in de expertrol te zetten;
- De leerling ervaart hoe je met het stellen van vragen een gesprek kunt sturen;
- De leerling kan kritisch naar de eigen opvattingen en die van een ander kijken.

Beschrijving van de oefening:

- 5 minuten: Deze oefening doe je in tweetallen, maar je kiest eerst individueel een onderwerp waar je gevoelsmatig duidelijk een sterke mening over hebt (en veel vanaf weet). Deel vervolgens je onderwerp met je gesprekspartner zonder aan te geven wat je mening over het onderwerp is (dus: 'kernenergie' i.p.v. 'kernenergie is levensgevaarlijk' of 'kernenergie is de oplossing voor ons milieuprobleem').
- 25 minuten: Bedenk zoveel mogelijk vragen over het onderwerp van je gesprekspartner. Bevraag vervolgens je gesprekspartner over jouw onderwerp, waarbij je je gesprekspartner behandelt als expert. Schort hierbij je eigen oordeel op en sta open voor het antwoord van de ander: laat het niet merken als je het niet eens bent met de ander en stel geen suggestieve vragen (Dus niet: Vind je ook niet dat...?). Doe dit maximaal 10 minuten en wissel daarna om.
- 5 minuten: Evalueer na de oefening kort samen: Lukte het om neutrale vragen te stellen? Merkte je dat je als interviewer en/of als ondervraagde zelf kritischer werd? Wist je wat de mening was van de interviewer?

(Naar: Dialoog als burgerschapsinstrument)

Voor meer informatie en praktische oefeningen kun je de literatuurlijst raadplegen.

Literatuur:

Bentaher, I. (2015). *Tekst gastcollege Dialoog*. Hogeschool van Amsterdam Faculteit Onderwijs en Opvoeding

Crul, M., Schneider, J. & Lelie, F. (2013). *Superdiversiteit*. Amsterdam: VU University Press.

Discussieren kun je leren (z.d.). Verkregen via www.discussierenkunjeleren.nl geraadpleegd op 2 juni 2016.

Diversion en Stichting Leerplan Ontwikkeling (2015). Dialoog als burgerschapsinstrument. *Methodiekbeschrijving peer education voor tweedegraads lerarenopleidingen*. Enschede: SLO.

Fukkink, R., Verseveld, M. van, Soeterik, I., & Mulligen, R. van (2016). *De diversiteitswijzer: Handleiding*. Amsterdam: Hogeschool van Amsterdam.

Hajer, M., Hanson, M., Hijlkema, B., & Riteco, A. (2011). *Open Ogen in de kleurrijke klas. Perspectieven voor de onderwijspraktijk*. Bussum: Coutinho.

Hanson, M. (2002). *Een interactieve benadering van onderwijs in multiculturele klassen. Klassengesprekken*. Utrecht: De Graaff.

Rosenberg, M.B. (2012). *Geweldloze communicatie. Ontwapenend, doeltreffend en verbindend*. Rotterdam: Lemniscaat.

Severiens, S. (2015). Superdiversiteit in het onderwijs. Krachtvoerlesing Hogeschool van Amsterdam. Als webcollege terug te kijken via <http://www.hva.nl/kc-onderwijs-opvoeding/over-het-kenniscentrum/agenda/content/evenementen/2015/01/krachtvoersabine-severiens.html>

SLO (z.d.). Burgerschap: wet en regelgeving. Verkregen via burgerschapindeschool.nl/de-burgerschapsopdracht=wat-moet-en-wat-kan. Geraadpleegd op 15 juni 2015.

SLO & Diversion (2015). Dialoog als burgerschapsinstrument. Verkregen via <http://downloads.slo.nl/Documenten/definitieve-methodiek-dialoog-als-burgerschapsinstrument.pdf> geraadpleegd op 5 juli 2016.